

MŰEMLEKVÉDELMI MŰNK A TANÁCSKÖZTÁRSASÁG IDEJÉN

„A népkormány nemcsak a jelen eseményeit, termékeit értékeli, hanem meg akarja becsülni a múltnak azon emlékeit is, melyek művészeti tulajdonságaiknál vagy történeti vonatkozásuknál fogva arra érdemesek. Csak úgy biztosíthatja az ország művelődésének fejlődését, ha nem vágja el a múltba vezető szálakat. Minél mélyebbre nyúlnak a gyökerek, annál biztosabban áll a jelen fája, annál több reménységünk lehet a jövő gyümölcseire. A műemlékek gondozása, fenntartása tehát nem hiányozhatik a népkormány programjából sem, sőt azzal a tisztelettel óhajt feléjük nyúlni, melyet régebben nemegyszer elmulasztottak.”¹

Ma is időszerűek ezek a szavak, amelyeket 1919. február 28-án kelt levelében intézett a Műemlékek Országos Bizottságához a Magyar Népköztársaság közoktatásügyi minisztere. Mint látjuk, a miniszter a magyar műemlékvédelem ügyének hathatósabb vitele érdekében elhatározta szervezeti felépítésének átalakítását. Az átszervezés munkájának oroszánrészét dr. Éber László egyetemi magántanár, a Műemlékek Országos Bizottságának előadója végezte. Ez még hosszú hónapokat igényelt, s az új szervezet csak a Tanácsköztársaság közoktatásügyi népbiztosának július 9-én kelt rendeletével született meg az országos Műemléki Hivatal és a Műemléki Tanács felállítása kapcsán. A közben eltelt időre február 28-i levelében a miniszter Ébert bízta meg az ügyek további vezetésével.

A leköszönő elnöknek, Forster Gyulának a miniszterhez írott válaszleveléből is kitérnek azok az okok, amelyek a műemléki szervezet átalakítását szükségessé tették. Ismeretes, hogy Forster a Műemlékek Országos Bizottságának munkájában annak megalakulása, 1881 óta részt vett, s így a műemlékvédelem gyakorlatának tőle származó kritikája műemlékvédelmünk történetének teljes első korszakára, mintegy 40 évre vonatkozik.

Legnagyobb hiányosság a műemléki törvény, az 1881. évi XXXIX. törvény-cikk rendelkezéseinek és az anyagi erőforrásoknak az együttes elégtelensége volt. „A javadalom hiánya okozta — írja Forster —, hogy a kormány az ingatlan emlékek védelmében kínos alternatíva elé volt állítva, mert vagy köteles a törvény értelmében a kisajátítást elrendelni, mire azonban pénz nem volt, vagy kénytelen volt közismert emlékekre kimondani azt, hogy nem tartandó fenn és így a tulajdonost szabadjára hagyta.”²

Komoly nehézségeket okozott az is, hogy nem álltak rendelkezésre kellő számban műemléki kérdésekben jártas építészek. Ennek okát abban látta, hogy a Műegytemen az építészettörténet tanítására nemigen fektettek súlyt.

Végül kritizálja Forster a „stilszerű” helyreállításokat, melyek az emlékeknek csak egy-egy építési korszakát érdemesítették helyreállításra — azt aztán jócskán ki is egészítették —, a többinek nyomait pedig minden lelkiismeretfurdalás nélkül eltávolították. Így volt ez azonban Európa-szerte a XIX. sz. ún. purista helyreállításainál.

A politikai és társadalmi változások most lehetővé tették, hogy az addigi gyakorlat tanulságait levonva új szervezettel, új körülmények között, nagyobb lehetőségekkel és tisztult módszerekkel közeledjenek szakembereink a műemlékvédelem feladataihoz.

A sürgető kérdések megoldására 1919. március 11-én ülést tart a fenntartandó műemlékek jegyzékének megállapítása céljából 1918. március 8-án kiküldött albizottság. Az ülés tematikája főként két kérdéscsoport körül összpontosul: az egyik a műemléki törvény módosításának kérdése, a másik a fenntartandó

műemlékek jegyzékének összeállítása. Mindkettő alapvető fontosságú kérdése a műemlékvédelemnek. Egyik sem valósulhatott meg a tanácsköztársaság rövid életében. Az új törvény mintegy 30 év múltán, 1949-ben látott napvilágot, s csak most vált lehetővé a Gerecze-jegyzék óta az első műemlék-lista kiadása is.

Budapest főváros népbiztossága április 11-én kelt levelében egy modern kérdéssel, a műemlékvédelem és a városrendezés összekapcsolásával foglalkozik. „A jövőben kialakítandó városterveinknél — írja a levél — súlyt kívánunk helyezni arra, hogy a műemlék jelleggel, műtörténeti értékkel, történelmi beccsel bíró régi épületeink s egyéb építészeti és szobrászati alkotásaink megfelelően illesztessenek be a város szabályozó tervébe.”³ Ezért a népbiztosi megbízott arra kéri a Műemlékek Országos Bizottságát, hogy készítse el a főváros műemlékeinek jegyzékét. Válaszában Eber László utal a folyamatban levő felvételi munka nagy méreteire, s megígéri, hogy a jegyzéket annak elkészülte után a népbiztosság elé fogja terjeszteni.

A műemlékvédelem és a városrendezés összekapcsolása is azok közé a szép és elkerülhetetlen feladatok közé tartozik, amelyek a Tanácsköztársaság időszakában merültek fel első ízben, hogy aztán napjainkban nyerjenek elintézését. A telkek magántulajdonon alapuló kapitalista rendszere nem tette lehetővé ennek az elvnek az érvényesülését. Nem véletlen, hogy a Tanácsköztársaság óta ezen a vonalon csak az 1950-es évek eleje jelentett lényeges előrelépést, amikor is elkészültek a magyar városok városképi és műemléki vizsgálatai, melyek tehát már nem is csak Budapest, hanem többi városunk esetében is érvényre juttatják a szóban forgó szempontot. Budapest műemlékjegyzékét is csak ekkor, 1952-ben adták ki.

Végül foglalkoznunk kell a Tanácsköztársaság utolsó idevonatkozó intézkedésével, az Országos Műemléki Hivatal megszervezésével; ennek szükségességéről és kilátásba helyezéséről már a Károlyi-kormány uralmának végén szó volt, amint azt a bevezetőben említettük is. Eber László felterjeszti javaslatát a magyarországi műemlékvédelem hivatalos szervezete tárgyában, melyre a közoktatásügyi népbiztos 1919. július 9-én kelt közleménye a következőképpen válaszol:

„A magyarországi műemlékvédelem hivatali szervezete: közzététetik a közoktatásügyi népbiztosnak 1919. évi július hó 9-én kelt 158 541. sz. rendeletével.

K Ö Z L E M É N Y 4

A közoktatásügyi népbiztos a folyó évi február hó 28-án 44 258. sz. a. kelt közokt. min. rendelettel felosztatott Műemlékek Országos Bizottsága helyébe az ország műemlékeinek céltudatosabb és a mai felfogásnak megfelelőbb gondozása és fenntartása, felvétele és publikálása céljából az Országos Műemléki Hivatalt állítja fel, mely Hivatalnak szervezete a következő:

Az Országos Műemléki Hivatal, amely a közoktatásügyi népbiztosság alá rendeltetik a) vezetőségből és b) a vezetőség mellé rendelt műemléki tanácsból áll.

A vezetőség tagjai:

1. A hivatal vezetője
2. Az ügyvivő építész,

kiket a közoktatásügyi népbiztos nevez ki.

A műemléki tanács, a hivatal vezetőségének két tagján kívül:

1. Elnökből
2. Helyettes elnökből
3. és 9 tagból áll,

kiket a közoktatásügyi népbiztos 3 évi időtartamra nevez ki.

A hivatal segédszemélyzete:

1. Titkár
2. Építész
3. Műszaki segéd
4. Kezelő altiszt.

A hivatal vezetője

A hivatal vezetője a hivatal összes ügyeinek irányítója. A folyó ügyeket a saját elbírálása alapján elintézi és a népbiztossághoz jelentéseket tesz. Az ügyvivő építésszel együtt előkészíti a tanács elé terjesztendő ügyeket. Előkészíti és szerkeszti a hivatal által kiadandó közleményeket. A hivatal céljaira szolgáló javadalmak az ő kezéhez utaltatnak ki és azokról ő számol el. Hivatalból tagja a Műemléki Tanácsnak.

Az ügyvivő építész

Az ügyvivő építész a hivatal vezetőjével együtt intézi a hivatal ügyeit, vele egyetértőleg előkészíti a tanács elé terjesztendő ügyeket. Vezetője a hivatal által foganatosított összes műszaki munkálatoknak és felvételeknek. Hivatalból tagja a Műemléki Tanácsnak.

A műemléki tanács

A műemléki tanács üléseiben hivatva van elvi és egyéb kiváló jelentőségű, illetve különösebb felelősséget igénylő ügyeket tárgyalni s azok felett határozni. A tanács üléseiről jegyzőkönyvek készítenők, amelyeket a hivatal vezetősége a közoktatásügyi népbiztos elé terjeszt. A hivatal vezetősége időről időre, de legalább évenként egyszer, tevékenységéről jelentést tesz a műemléki tanácsnak, amelynek jogában van a vezetőségnek utasításokat adni, illetőleg működését ellenőrizni.

A műemléki tanács határozatait mindenkor egyszerű szótöbbséggel hozza meg, határozatképességéhez az elnökön vagy helyettesén kívül legalább hat tag jelenléte szükséges. A műemléki tanács tagjai működésükért díjazásban nem, azonban a hivatali vezetőség tagjainak kivételével ülések alkalmával 50 korona napidíjban részesülnek.

A műemléki tanács elnöke

A műemléki tanács elnöke a hivatal vezetőségének előterjesztésére összehívja a tanács üléseit, vezeti a tárgyalásokat és aláírja az ülések jegyzőkönyveit.

A műemléki tanács helyettes elnöke

A műemléki tanács helyettes elnöke az elnököt — akadályoztatása esetén — teendőiben helyettesíti.

A műemléki tanács tagjai

A műemléki tanács tagjai az üléseken tárgyalta ügyekben véleményt nyilvánítanak és azok felett határoznak. A tárgyalandó ügyekről a műemléki tanács tagjai a hivatal vezetősége részéről előzőleg tájékozódást nyerhetnek. Amennyiben szükségesnek mutatkozik, a hivatal vezetősége a tanács elnökével egyetértőleg helyszíni tárgyalást tűz ki. A hivatal gyűjteményeit és könyvtárát a műemléki tanács tagjai szabadon használhatják.

A műemléki hivatal segédszemélyzete

1. A titkár

A titkár vezeti a hivatal összes hivatalos könyveit, intézi az összes számadási és a hivatal vezetőjével egyetértőleg az egyéb ügydarabokat. A műemléki tanács üléseiről jegyzőkönyvet vezet.

2. Az építész

A hivatal építésze kezeli és gondozza a bizottság rajz- és fényképgyűjteményeit, melyekről jegyzéket vezet. A műszaki teendőkben az ügyvezető építésznek segítkezik.

3. A műszaki segéd

A műszaki segéd az ügyvezető építész rendelkezései szerint teljesíti a műszaki és szükség esetén irodai szolgálatot. Fenntartási és helyreállítási munkálatok alkalmából munkavezetői teendőket lát el.

A műemléki hivatal hivatalos ideje reggel 9 órától du. 1 óráig tart.

A másolat hitelül: Hevesi s. k.
irodavezető h. P. H."

Éber Lászlónak címzett külön levélben küldi meg Lukács népbiztos helyettes a kinevezéseket is. Ez a levél a következőképpen szól:

„A KÖZOKTATÁSÜGYI NÉPBIZTOSSÁGTÓL⁵

15 8541/919. sz.
VIII/3. oszt.

Dr. Éber László elvtársnak,
Budapest.

Kinevezem Önt az újonnan felállított Orsz. Műemléki Hivatal vezetőjévé. E működéséért Önnek havi 800 Kor. tiszteletdíjat engedélyezek s e díjnak a folyó évi május hó 1-től való utalványozása iránt egyidejűleg külön intézkedem.

Egyben a kézbesítés végett idezárt kinevezési okmányokkal az Orsz. Hivatal ügyvivő építészévé dr. Lux Kálmánt neveztem ki, a vezetőség mellé rendelt Műemléki Tanácsot pedig akként alakítottam meg, hogy a Tanács elnökévé dr. Petrovics Eleket, helyettes elnökévé Lessner Manót, tagjaivá pedig dr. Antal Frigyest, Csákányi Károlyt, dr. Hüttl Dezsőt, dr. Kencler Hugót, dr. Meller Simont, Möller Istvánt, dr. Pogány Kálmánt, Schön Arnoldot és dr. Wilde Jánost neveztem ki.

Értesítem továbbá, hogy az Orsz. Műemléki Hivatal szervezetében az Orsz. Bizottságnál eddig létezett másodépítész és előadóépítész tiszteletdíjas állások megszüntetettek és így az azokat betöltő Sztelho Ottó és Schulek Frigyes építészeket ezen alkalmazásuk alól a kézbesítés végett csatolt rendelvevényekkel egyidejűleg fölmentem. Németh Sándor keb. számvevőségi tisztviselőt a Műemléki Hivatal titkári teendőinek folytatólagos végzésével ideiglenesen megbízom. Nagrand Mihály munkavezetőt, mint a Műemléki Hivatal műszaki segédjét ezen minőségében véglegesen alkalmazom s illetményei a közalkalmazottak munkabéreinek új rendezése során fognak megállapíthatni.

Budapest, 1919. július hó 9-én.

L u k á c s népbiztos h."

Összehasonlítva a Tanácsköztársaság műemlékvédő szervezetét a maival, sok vonatkozásban azokat a törekvéseket látjuk melyek csak most, az Országos Műemléki Felügyelőség legújabb átszervezése után valósultak meg. A magyar műemlékvédelem a két világháború között e feladatokat nem tudta megvalósítani, részben mert a szervezet nem volt kellően kiépíthető, részben mert a magántulajdoni kötöttségek a hatékony beavatkozást túlságosan megnehezítették, műemlékeink együttesének esetében egyenesen lehetetlenné tették.

Gergelyffy András

¹ Országos Műemléki Felügyelőség irattára, 75/1919. sz. a. ² Uo. ua. ³ Uo. 104/1919. sz. a. ⁴ Uo. 126/1919. sz. a. ⁵ Uo. 149/1919. sz. a.